

Dariusz Śmierzchalski-Wachocz¹

CENZUROWANIE ORGANU URZĘDOWEGO KURII GORZOWSKIEJ W LATACH 1957–1959. FRAGMENT POLITYKI ANTYKOŚCIELNEJ PRL

Streszczenie

Komunizm to system totalitarny, który chciał nadzorować wszystkie sfery życia publicznego, a w niektórych przypadkach także prywatnego obywateli. Jedną z instytucji wypełniających to zadanie była cenzura, funkcjonująca we wszystkich krajach tzw. demokracji ludowej. Nadzorowała ona przekaz słowny i pisany, czyli przekaz prawdy, która uległa wcześniejszej infiltracji oraz manipulacji. Ostatnim legalnym obszarem wolnego słowa w Polsce pozostawał Kościół katolicki prowadzący także działalność publicystyczną m.in. w formie czasopism oraz organów urzędowych. Przy czym te ostatnie były skierowane do duchowieństwa i przekazywały informacje kurialne, pastoralne oraz wiedzę teologiczną. W przypadku ordynariatu gorzowskiego, którego obszar obejmował 1/7 kraju, były to najpierw od 1945 roku zarządzenia, a od 1957 roku „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”. Zadaniem cenzury był nadzór nad treścią zawartą w kolejnych numerach. Usuwano fragmenty lub nawet całe artykuły, które zdaniem cenzora były sprzeczne z interesem reżimu. Zespół Delegatury Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Zielonej Górze znajdujący się w zasobie Archiwum Państwowego jest w znacznym stopniu wybrakowany, stąd autor, prezentując przykłady ingerencji w działalność wydawniczą „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, skupił się tylko na latach 1957–1959.

Słowa kluczowe: komunizm, cenzura, duchowieństwo, czasopisma, Kościół katolicki, ordynariat gorzowski

¹ Ks. dr hab. Dariusz Śmierzchalski-Wachocz, prof. US (ur. 1968 r.), kapłan diecezji zielonogórsko-gorzowskiej. Doktorat z teologii uzyskał 2002 r. na KUL-u, stopień doktora habilitowanego nauk humanistycznych w 2015 r. na UZ; od 2017 r. zatrudniony na stanowisku profesora US. Od 2004 r. zatrudniony na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Szczecińskiego. Prowadzi wykłady z zakresu historii Kościoła, patrologii, historii sztuki kościelnej. Obszary zainteresowań: historia Polski po II wojnie światowej, historia Kościoła, regionalistyka; ORCID: 0000-0003-0239-6347. Adres do korespondencji: 66-400 Gorzów Wielkopolski, ul. S. Żeromskiego 21, e-mail: dsmierzchalski@wp.pl.

CENSORSHIP OF THE OFFICIAL BODY OF THE GORZOW (GORZÓW) CURIA IN THE YEARS 1957–1959. FRAGMENT OF THE ANTI-CHURCH POLICY OF THE PRL

Abstract

Communism, a totalitarian system that wanted to oversee all spheres of public life and in some cases also of private citizens. One of the institutions fulfilling this task was censorship, functioning in all countries of the so-called People's Democracy. It supervised verbal and written communication, i.e. the transmission of truth which had been previously infiltrated and manipulated. The Catholic Church remained the last area of free speech in Poland, conducting also journalistic activities of official bodies or these in the form of magazines, wherein the first were directed to the clergy providing on the one hand curial and pastoral information and on the other theological knowledge. In the case of the Ordinariate of Gorzow (Gorzów), which covered 1/7 of the country, these were first Orders from 1945, and from 1957 *Gorzowskie Wiadomości Kościelne*. The task of censorship was to supervise the content of subsequent issues. Excerpts or even entire articles, that according to the censor were contrary to the interests of the regime, were removed. The resources of the Zielona Gora (Zielona Góra) Delegation of the Office Controlling the Press, Publications and Spectacles, collected in the State Archives are largely incomplete, hence the author, presenting examples of interference in the publishing activity of *Gorzowskie Wiadomości Kościelne*, focused only on the years 1957–1959.

Keywords: Communism, censorship, clergy, magazines, the Catholic Church, the Ordinariate of Gorzow (Gorzów)

Wstęp

Po II wojnie światowej zmieniło się oblicze Europy Środkowo-Wschodniej, która trafiła w objęcia komunistycznej Rosji Radzieckiej. Dotyczyło to także Polski. W krajach będących pod kontrolą Moskwy rozpoczęła się zorganizowana indoktrynacja ateistyczna społeczeństwa. Tam, gdzie chrześcijaństwo było słabe, podzielone lub wcześniej już rozbite poprzez zawile procesy historyczne, akcja narzucania laickiego światopoglądu natrafiała na większy czy mniejszy opór opłacony ceną represji, zniewag i męczeństwa, jednak stawiany opór był dławiony². Inaczej sprawa wyglądała w Polsce, tu Kościół katolicki był dla większości społeczeństwa niekwestionowanym autorytetem, stąd utarty w okresie międzywojennym, zwłaszcza po wojnie polsko-radzieckiej, termin „Rzeczpospolita przedmurzem chrześcijaństwa” nabrał nowego znaczenia. Władze komunistyczne miały świadomość, że walka z Kościołem katolickim w Polsce musi być rozłożona na lata. Zastosowano zasadę „salami”, stopniowego ograniczania przestrzeni funkcjonowania Kościoła. Jedną z form ograniczania myśli i swobodnego wypowiedzania się był Urząd

2 *Testimoni della fede. Esperienze personali e collettive dei cattolici in Europa centro-orientale sotto il regime comunista*, a cura di Jan Mikrut (Verona: Il Segno dei Gabrielli editori, 2017).

Kontroli Prasy Publikacji i Widowisk – cenzura³. Instytucja ta prowadziła walkę z Kościołem, m.in. ingerując w treść artykułów publikowanych w prasie katolickiej.

1. Geneza cenzury i jej funkcjonowanie w wymiarze krajowym

Przewodniczący Krajowej Rady Narodowej Bolesław Bierut i premier Edward Osóbka-Morawski powołali do życia Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk (dalej GUKPPiW) dekretem z 5 lipca 1946 roku⁴. Doraźnym celem nowego urzędu była walka z opozycją antykomunistyczną po sfałszowanym referendum czerwcowym. W następnych latach GUKPPiW oraz jego delegatury stały się jednym z podstawowych elementów państwa totalitarnego.

Wspomniany dekret określał zadania nowego urzędu. Do nich należały „nadzór nad prasą, publikacjami i widowiskami w zakresie przewidzianym w szczególnych przepisach prawnych” i „kontrola rozpowszechniania wszelkiego rodzaju utworów za pomocą druku, obrazu, i żywego słowa, mająca na celu zapobiegania godzeniu w ustrój państwa polskiego, ujawnieniu tajemnicy państwowej, naruszeniu stosunków międzynarodowych, wprowadzanie w błąd opinii publicznej przez podawanie wiadomości niezgodnych z rzeczywistością”. W efekcie kryteria prawdy ustalała władza i zaciekle zwalczała wszystkie wypowiedzi i publikacje niezgodne z jej aktualną linią polityczną⁵.

Na czele Głównego Urzędu stał dyrektor mianowany przez Radę Ministrów. Prezes Rady Ministrów ustalał organizację i właściwości Głównego Urzędu oraz podległych mu terenowych urzędów kontroli, prasy, publikacji i widowisk. Na podstawie powyższego dekretu utworzono w Poznaniu Wojewódzki Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk. Podporządkowane mu były Powiatowe Urzędy Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk. W Zielonej Górze urząd taki powstał dopiero pod koniec 1947 roku. Mieścił się on w drukarni. Na stanowisko kierownika tego urzędu powołano Józefa Ropelskiego⁶.

W 1950 roku zniesiono Powiatowy Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk i powołano delegaturę okręgową, a od 1953 roku Wojewódzki Urząd Kontroli Prasy,

3 Cenzura – w starożytnym Rzymie istniał urząd cenzora. Był to jeden z dwóch urzędników (wybieranych na pięć lat) mających m.in. następujące uprawnienia: przeprowadzanie spisu ludności, szacowanie majątku obywateli, regulowanie wydatków państwowych oraz kontroli moralności obywateli. Samo słowo cenzura oznacza kontrolę, zwłaszcza państwową, publikacji, widowisk teatralnych, filmów, audycji radiowych itp. pod względem politycznym, obyczajowym, także urząd sprawujący tę kontrolę. Można wymienić kilka jej odmian: 1. Cenzura obyczajowa – kontrola publikacji pod względem obyczajowym lub moralnym, zwykle pod względem obyczajów seksualnych. 2. Cenzura prewencyjna – kontrola publikacji przed ich ukazaniem się w druku, na scenie itp.; 3. Cenzura wewnętrzna – kontrolowanie własnych publikacji pod względem politycznym lub obyczajowym z obawy przed oceną otoczenia lub ingerencją władz. 4. Cenzura kościelna – w Kościele katolickim kontrola treści książek lub innych publikacji pod względem zgodności z nauką Kościoła. „Cenzura”, w: *Słownik wyrazów obcych*, red. Elżbieta Sobol (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2003), 163.

4 Dziennik Ustaw (dalej Dz.U.) RP z 1946 nr 34, poz. 210.

5 Archiwum Państwowe w Zielonej Górze (dalej APZG), Delegatura Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Zielonej Górze, *Instrukcje zalecenia w sprawie tajemnicy państwowej. 1948–1949*, sygn. 10, 52.

6 APZG, Delegatura Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Zielonej Górze z lat (1945) 1946–1974, Inwentarz zespołu.

Publikacji i Widowisk. Obejmował on swym działaniem terenu województwa zielonogórskiego i w realizacji swych zadań współpracował z Komitetem Wojewódzkim PZPR, komitetami powiatowymi, Powiatowymi Urzędami Bezpieczeństwa Publicznego, a od 1958 roku z oficerami Służby Bezpieczeństwa. Do zasadniczych zadań Wojewódzkiego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk należało: nadzorowanie prasy, publikacji i widowisk, kontrolowanie i rejestrowanie zakładów poligraficznych, powielarni, zakładów wytwarzających publikacje i ilustracje sposobem światłoczułym oraz ewidencja aparatów powielających i matryc⁷.

Bieżące podstawowe zadania ograniczały się do formalnego raczej cenzurowania artykułów publikowanych w miejscowej „Gazecie Zielonogórskiej”, a od 1975 roku w „Gazecie Lubuskiej” oraz kilku innych niewielkich tygodnikach takich jak „Ziemia Gorzowska” czy „Nadodrze”. Do obowiązków cenzury należała również stała kontrola repertuaru teatrów zielonogórskiego i gorzowskiego, występów zespołów artystycznych i orkiestr. Cenzurowano także rzadko wydawane pisma okazjonalne i lokalne⁸.

Urząd realizował swe zadania zarówno przez własne komórki organizacyjne, jak i przez pełnomocników powiatowych mających swoje siedziby w: Dreżdenku, Głogowie, Gubinie, Krośnie Odrzańskim, Lubsku, Międzyrzeczu, Nowej Soli, Słubicach, Strzelcach Krajeńskich, Sulechowie, Sulęcinnie, Szprotawie, Świebodzinie, Wschowie, Żaganu i Żarach. W Gorzowie Wielkopolskim funkcjonował Miejski Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk. W stosunku do urzędów miejskich i pełnomocników powiatowych Wojewódzki Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk funkcjonował także jako instancja wyższa i ostateczna przy rozpatrywaniu ewentualnych odwołań⁹.

Około 1966 roku w skład urzędu wchodziły następujące stanowiska pracy i komórki: 1. Naczelnik Urzędu, 2. Stanowisko do spraw Prasy, Radia i TV, 3. Stanowisko do spraw Publikacji Nieperiodycznych i Widowisk, 4. Stanowisko do spraw Instruktażu i Kontroli, 5. Referat Ogólny. W 1973 roku na miejsce Wojewódzkiego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk powołano Delegaturę Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk¹⁰.

Naczelnik Urzędu powoływany był przez Prezesa Głównego Urzędu, do jego zadań należało organizowanie i kierowanie pracami urzędu i podległych mu organów terenowych, zatwierdzanie ingerencji cenzorskich, prowadzenie kancelarii tajnej oraz zabezpieczanie dokumentów i publikacji, organizowanie odpraw i szkoleń podległych pracowników. Pierwszym Naczelnikiem Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Zielonej Górze był Andrzej Gryszczuk¹¹.

W roku 1981 dekret z 1946 roku został zastąpiony przez Ustawę o Kontroli Publikacji i Widowisk. W środowiskach twórczych szybko wypracowano metody omijania zakazów

7 APZG, Delegatura Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Zielonej Górze z lat (1945) 1946–1974, Inwentarz zespołu.

8 APZG, Delegatura Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Zielonej Górze, sygn. 5, 6.

9 APZG, Delegatura Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Zielonej Górze, sygn. 5, 7.

10 APZG, Delegatura Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Zielonej Górze, sygn. 25, 3.

11 APZG, Delegatura Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Zielonej Górze, sygn. 7, 5.

i ograniczeń cenzury. Decyzja o jej zniesieniu była jednym z pierwszych postanowień nowego rządu utworzonego w 1989 roku. 11 kwietnia 1990 roku sejm uchwalił ustawę o zniesieniu cenzury. Pod koniec istnienia GUKPPiW zatrudnionych w tej instytucji było 465 osób, a planowany na 1990 rok budżet na jej utrzymanie wynosił blisko pięć miliardów ówczesnych złotych. Ostatecznie GUKPPiW został zlikwidowany w kwietniu 1990 roku, ale już od zwycięstwa Komitetów Obywatelskich „Solidarności” w wyborach 4 czerwca 1989 roku w praktyce nie pełnił swojej funkcji¹².

2. Organ urzędowy kurii gorzowskiej

Zgodnie z porozumieniem w sprawie Polski osiągniętym na konferencji, która odbyła się w dniach od 4 do 11 lutego 1945 roku w Jałcie na Krymie oraz z decyzjami podjętymi przez szefów zwycięskich mocarstw (już po ostatecznym pokonaniu Niemiec) zgromadzonych od 17 lipca 1945 roku na konferencji w Poczdamie, a ogłoszonymi 2 sierpnia 1945 roku w tzw. umowie poczdamskiej, zostały zwrócone Polsce terytoria leżące na wschód od linii Odra-Nysa Łużycka¹³. Na tych właśnie północnych i zachodnich obszarach Polski, zwanych Ziemią Odzyskaną, kard. August Hlond wyposażony przez Stolicę Apostolską w specjalne pełnomocnictwa, zawarte w datowanym 8 lipca 1945 roku piśmie Kongregacji Nadzwyczajnych Spraw Kościelnych, dokonał 15 sierpnia 1945 roku nowej cyrkumskrypcji oraz ustanowił polskich rządców kościelnych w charakterze administratorów apostolskich *ad nutum Sanctae Sedis*¹⁴.

Jednym z pięciu administratorów powołanych przez kardynała był ks. dr Edmund Nowicki, którego jurysdykcji zostały poddane tereny: prałatury pilskiej; tej części archidiecezji wrocławskiej, która położona w środkowym biegu Odry, należała do ówczesnego województwa poznańskiego; oraz tej części diecezji berlińskiej, która leżąc tak po wschodniej, jak i zachodniej stronie Odry, podlegała rządowi Rzeczypospolitej Polskiej¹⁵. Z punktu widzenia dokonanego 28 czerwca 1950 roku nowego podziału administracyjnego kraju¹⁶ obszar administracji gorzowskiej, nazywanej oficjalnie Administracją Apostolską Kamieńską, Lubuską i Prałatury Pilskiej, obejmował województwo szczecińskie i koszalińskie, środkową i północną część województwa zielonogórskiego,

12 *Cenzura – narzędzie w rękach władz PRL*, dostęp 10.09.2019, <http://polskieradio.pl/39/1240/Artykul/877147,Cenzura---narzedzie-w-rekach-wladzy-PRL>.

13 Alfons Klafkowski, *Umowa poczdamska z dnia 2 VIII 1945 r. Podstawy prawne likwidacji skutków wojny polsko-niemieckiej z lat 1939–1945* (Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1985), 66–72.

14 Zygmunt Zieliński, *Kościół w Polsce 1944–2002* (Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne Polwen, 2003), 45–47.

15 Zieliński, *Kościół w Polsce 1944–2002*, 48.

16 Dz.U. RP z 1950 nr 28, poz. 255.

powiaty Trzcianka i Piła w województwie poznańskim oraz powiat lęborski, część wejherowskiego i puckiego w województwie gdańskim¹⁷.

Równoległe z podjęciem działań zmierzających do zorganizowania życia religijnego oraz z tworzeniem wspomagających jego rozwój struktur kanonicznych Ksiądz Administrator powołał do istnienia urzędowe pismo kurialne – w nawiązaniu do tworzonych nazw lokalnych instytucji Kościoła gorzowskiego tj. Kurii Administracji Apostolskiej w Gorzowie oraz Sądu Duchownego Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Prałatury Pilskiej – zostało ono zatytułowane „Zarządzenia Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Prałatury Pilskiej” (dalej ZAA). Był to miesięcznik, którego pierwszy numer nosi datę 15 września 1945 roku, a ostatni ukazał się w grudniu 1950 roku. Na stały druk ZAA Kuria Biskupia w Gorzowie Wielkopolskim uzyskała 3 listopada 1945 roku zezwolenie z Biura Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Warszawie. Zezwolenie władz państwowych ustalało nakład na 500 egzemplarzy o objętości 32, a następnie 64 stron¹⁸. Do abonowania ZAA zobowiązano „rządców kościołów parafialnych i filialnych, prefektów, księży wikarych i wszystkich kapłanów zajętych w inny sposób w czynnej służbie diecezjalnej”, a z kleru zakonnego pracującego na tym terenie – „wszystkie domy męskich zakonów i zgromadzeń oraz domy generalne i prowincjalne zakonów i zgromadzeń żeńskich (pkt. 2)¹⁹. ZAA ukazywały się raz w miesiącu do kwietnia 1946 roku; od tego miesiąca do grudnia 1950 roku wychodziły raz na dwa miesiące. W styczniu 1946 roku wprowadzono do każdego numeru dział nieurzędowy; umieszczano w nim streszczenia kronik parafialnych oraz pisane przez księży artykuły²⁰.

Po usunięciu administratora apostolskiego ks. Edmunda Nowickiego 26 stycznia 1951 roku przemianowano nazwę tego periodyku na „Zarządzenia Kurii Gorzowskiej”. Ukazywał się co miesiąc od stycznia 1951 roku do czerwca 1952 roku, zachowując ciągłość numeracji roczników poprzedniego tytułu²¹.

Po przymusowej przerwie (od lipca 1952 r. do grudnia 1956 r.) w publikacji periodyku, kiedy jedynym pismem o charakterze urzędowym pozostawał „Okólnik” ukazujący się od 3 października 1949 roku w formie powielonego maszynopisu, w styczniu 1957 roku ówczesny rządcą bp Teodor Bensch wznowił wydawanie drukowanego miesięcznika urzędowego Kurii, który od tej pory zaczął ukazywać się pod zmienionym tytułem

17 Dariusz Śmierchalski-Wachocz, *Partia komunistyczna wobec Kościoła i przejawów wiary katolickiej w swoich szeregach. Na przykładzie Środkowego Nadodrza w latach 1945–1989* (Ząbki: Wydawnictwo Apostolicum, 2007), 86.

18 Grzegorz Wejman, *Organizacja Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945–1972* (Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2007), 354.

19 Jerzy Konieczny, „«Ecclesiastica» – pismo urzędowe diecezji zielonogórsko-gorzowskiej. Nota wyjaśniająca”, w: *Księga pamiątkowa. 50-lecie organizacji Kościoła katolickiego na Ziemi Lubuskiej, Pomorzu Zachodnim i Północnym (1945–1995)*, red. Paweł Socha (Zielona Góra–Gorzów Wlkp.: Wydawnictwo Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej, 1998), 290–291.

20 Wejman, *Organizacja Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945–1972*, 354.

21 Wejman, *Organizacja Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945–1972*, 355.

„Gorzowskie Wiadomości Kościelne” (dalej GWK) i został opatrzony nową numeracją rocznika, tzn. I (1957)²².

Pierwszym redaktorem GWK został 1 stycznia 1957 roku ks. Kazimierz Łabiński, dyrektor Wydziału Duszpasterskiego. Do stycznia 1965 roku miesięcznik był drukowany w Kościańskich Zakładach Przemysłu Terenowego. Po tej dacie GWK drukowano w Gorzowskiej Drukarni Akcydensowej w liczbie 1000–1200 egzemplarzy²³.

Na mocy konstytucji apostolskiej Pawła VI *Episcoporum Poloniae coetus* z 28 czerwca 1972 roku na terenach wchodzących w skład dotychczasowej Gorzowskiej Administracji Apostolskiej *Ad nutum sanctae sedis* została erygowana – wraz z innymi diecezjami (szczecińsko-kamieńską i koszalińsko-kołobrzeską) – diecezja gorzowska. Jej urzędowym pismem pozostawały nadal GWK, które ukazywały się nieprzerwanie aż do marca 1992 roku²⁴.

3. Przykłady ingerencji cenzury w treść „Gorzowskich Wiadomości Kościelnych” w latach 1957–1959

Zmiany polityczne po październiku 1956 roku spowodowały chwilową odwilż w stosunkach z Kościołem katolickim. Ich przejawem na terenie ordynariatu gorzowskiego było m.in. wyrażenie zgody na ponowne wydawanie organu urzędowego Kurii gorzowskiej pod nową nazwą „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”. Periodyk był skierowany do duchowieństwa ordynariatu gorzowskiego; a po 1972 roku diecezji gorzowskiej.

Władze nie zamierzały jednak stracić kontroli nad treścią publikacji tam zamieszczanych. Było to zadanie cenzury, której pracownicy nie zawsze stawiali na wysokości zadania. W przeglądzie przeoczeń Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Warszawie z miesiąca września 1957 roku znalazło się stwierdzenie „o dopuszczeniu się skandalicznego przeoczenia”. Chodziło o wydrukowanie w nr. 7 i 8 (lipiec–sierpień) 1957 roku kazania bpa Bolesława Kominka z Wrocławia wygłoszonego podczas nabożeństwa jubileuszowego bpa Teodora Benscha 16 czerwca 1957 roku. Władze były oburzone zawartymi tam treściami już po wygłoszeniu kazania. Biskup przypomniał sytuację Kościoła na Ziemiach Odzyskanych w minionych latach oraz postawę jubilata. Nie spodziewano się, że kontrola cenzorska zezwoli na publikację całości kazania m.in. alegorycznego fragmentu: „Patrzył na to odradzające się Boże dzieło zazdrosnym okiem *homo inimicus* – nieprzyjaciel, człowiek zły i zaczął siać kąkol w porze nocnej. A kiedy kąkol nie był w stanie zadusić zboża, uderzył aresztując i usuwając gwałtem samego gospodarza”²⁵. Wyciągnięto wnioski dyscyplinarne wobec osoby, która zatwierdziła wspomniany numer „Gorzowskich Wiadomości Kościelnych”.

22 Konieczny, „«Ecclesiastica»” – pismo urzędowe diecezji zielonogórsko-gorzowskiej, 291.

23 Wejman, *Organizacja Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945–1972*, 355.

24 Konieczny, „«Ecclesiastica»” – pismo urzędowe diecezji zielonogórsko-gorzowskiej, 291–292.

25 APZG, Delegatura Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Zielonej Górze, *Materiały dotyczące spraw wyznaniowych i działalności Kościoła 1954–1958*, sygn. 160, 28.

Systematycznie wzmagala się czujność urzędników cenzury. Wynikało to m.in. z zaostrzenia politycznego kursu wobec Kościoła katolickiego od pierwszej połowy 1957 roku. W lutym 1958 roku GUKPPIW w Warszawie odnotował w przeglądzie ingerencji za miesiąc styczeń 1958 roku: „W styczniu 1958 r. bardzo wzrosła w prasie katolickiej w stosunku do ostatnich miesięcy r. ub. ilość dokonanych ingerencji. Łączy się to ze wzmożoną ofensywą pism katolickich, które stawiają żądania w coraz bardziej zdecydowanym tonie, niejednokrotnie nawet wrogim. Ta zmiana dotyczy również tematyki ingerencji nie tylko ilości. O ile w poprzednim okresie materiały podlegające ingerencji były bardzo zróżnicowane, to ostatnio większość wystąpień skoncentrowała się na postulowaniu w sposób mniej czy więcej kategoryczny rozszerzonych uprawnień dla katolików w życiu społecznym”²⁶. Jako przykład podano artykuł o. Mariana Pirożyńskiego pt. *Przygotowanie parafii do misji* opublikowany w nr. 12 (grudzień) GWK z 1957 roku. Według cenzora autor postuluje „wzmożoną pracę kapłana z dziećmi, aby zahamować proces laicyzacji społeczeństwa”. Dla zneutralizowania jego szkodliwego charakteru usunięto z tekstu m.in. zdanie: „Dalszym powodem są przedszkola i żłobki akatolickie i tu obawa, że dziecko i w późniejszych latach szkoły powszechnej może znaleźć się poza wychowaniem religijnym”²⁷.

Według instrukcji Głównego Urzędu z lutego 1958 roku: „Należy usunąć wszelkie akcenty mobilizujące katolików do bojowej postawy w sprawie nauczania religii w szkołach, jak również wszelkie żądania podawania mniej czy bardziej ścisłych danych odnośnie dzieci niewierzących, ponieważ mogą się one stać podstawą ewentualnej dyskryminacji. Oczywiście ośrodki katolickie nie ograniczają się do wysuwania swych żądań na tym tylko odcinku”²⁸. Jako przykład Główny Urząd przywołał wspomniany artykuł z nr. 12 GWK, z którego usunięto także fragment: „Najpierw musi być w porządku kartoteka parafialna. Po całomiesięcznej pracy siostry parafialne doprowadziły wykazy do wzorowego stanu. Następnie sporządzono wykazy ilu parafian wystąpiło z Kościoła, ile jest w parafii małżeństw mieszanych i gdzie mieszkają. Kartoteka oddała wszelkie usługi kapłanom odwiedzającym poszczególne domy. Zanim się do drzwi zapukało, już przed drzwiami zbadało się dokładnie obraz rodziny przedstawiony na karcie, mianowicie, czy członkowie jej chodzą do kościoła, jaką gazetę prenumerują, do jakich związków należą. Kartoteka okazała się tak dokładna, że na trzy ulice byłem zmuszony zrobić tylko trzy poprawki”²⁹.

Nie obyło się bez potknięć. Nadal Główny Urząd odnotowywał przeoczenia w pracy cenzorskiej lokalnych komórek. Chodziło o fragmenty publikacji, które uderzały w poli-

26 APZG, Delegatura Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Zielonej Górze, *Materiały wyznaczeniowe 1957–1959*, sygn. 163, 19.

27 APZG, Delegatura Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Zielonej Górze, *Materiały wyznaczeniowe 1957–1959*, sygn. 163, 19.

28 APZG, Delegatura Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Zielonej Górze, *Materiały wyznaczeniowe 1957–1959*, sygn. 163, 20.

29 APZG, Delegatura Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Zielonej Górze, *Materiały wyznaczeniowe 1957–1959*, sygn. 163, 24.

tykę partii i rządu. W przypadku styczniowego numeru GWK z 1958 roku brak ingerencji dotyczył dwóch opublikowanych tekstów, tj. *Modlitwy o powołania kapłańskie* ułożonej przez papieża Piusa XII, w której znalazło się zdanie: „Spraw, aby zasadzki i potwarze złośliwego wroga, wspierane przez panującego w świecie ducha obojętności i materializmu, nie zaciemniły w oczach wiernych owego niebiańskiego blasku i głębokiej czci należnej tym, co nie będąc z tego świata, żyją w świecie, aby być szafarzami tajemnic Bożych”. Drugim tekstem było *Przemówienie do młodzieży akademickiej w Szczecinie* kard. S. Wyszyńskiego wygłoszone 29 listopada 1957 roku w bazylice św. Jana Chrzciciela – i, choć było ono cenzurowane³⁰, to jednak niedokładnie. W tekście opublikowanym pozostawiono m.in. krytyczne słowa prymasa na temat ustawy aborcyjnej: „Jesteśmy przerażeni instynktem samobójczym narodu, który się wyraża i wypowiada w tak żenujący sposób w ustawodawstwie, które pozwala zabijać Polaków, nie mogących się bronić w łonie matki”³¹.

Prymas Stefan Wyszyński był przez lata pod szczególnym nadzorem władzy komunistycznej. Role były podzielone: aparat bezpieczeństwa prowadził przeciwko niemu działania operacyjne, natomiast cenzura miała czuwać, aby jego kazania, przemówienia, wypowiedzi nie były publikowane w całości³². Dotyczyło to także artykułów pisanych na temat prymasa. W styczniowym numerze GWK ocenzurowano także artykuł ks. Józefa Anczarskiego pt. *Szczecin, Stargard i Gorzów witają J.E. Ks. Prymasa Polski*, który był sprawozdaniem z jego wizyty na terenie ordynariatu gorzowskiego³³.

Władze starały się zniechęcać duchownych do podejmowania inicjatyw duszpasterskich, ograniczając ich działalność najlepiej do murów samego kościoła. Newralgicznym obszarem było duszpasterstwo wakacyjne, którego skuteczność komuniści starali się zahamować inicjatywami w ramach programu „akcji letnich”. Prowadzona walka ideologiczna na tym obszarze miała także swój wydzźwięk w zaleceniach wobec czasopism katolickich. Pod koniec czerwca 1958 roku GUKPPiW w Warszawie skierował do wszystkich Wojewódzkich Urzędów Kontroli Prasy w Polsce pismo następującej treści: „Do «Gorzowskich Wiadomości Kościelnych» został zgłoszony wyciąg z Konstytucji PRL zawierający artykuły dotyczące wolności wyznania. Wszystkie tego rodzaju materiały należy usuwać. Przestrzegamy również przed materiałami mobilizującymi kler do pracy w czasie wczasów i na koloniach letnich dla dzieci”³⁴. Chodziło tu m.in. o zdjęcie

30 APZG, Delegatura Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Zielonej Górze, *Materiały wyznaniowe 1957–1959*, sygn. 163, 69.

31 APZG, Delegatura Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Zielonej Górze, *Materiały wyznaniowe 1957–1959*, sygn. 163, 35.

32 Cenzura ingerowała m.in. w „Słowo Prymasa do najodważniejszych Polaków”, przemówienie wygłoszone przez kard. S. Wyszyńskiego w Katedrze gorzowskiej 1 grudnia 1957 roku. Tekst został opublikowany w nr. 4–5 (kwiecień–maj) GWK z 1958 r. APZG, Delegatura Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Zielonej Górze, *Materiały wyznaniowe 1957–1959*, sygn. 163, 96.

33 APZG, Delegatura Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Zielonej Górze, *Materiały wyznaniowe 1957–1959*, sygn. 163, 72–73.

34 APZG, Delegatura Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Zielonej Górze, *Materiały wyznaniowe 1957–1959*, sygn. 163, 81.

przez cenzurę obszernego artykułu pt. *Problemy duszpasterskie w związku z czasami*, który miał się znaleźć w nr. 6 (czerwiec) GWK z 1958 roku. W uzasadnieniu interwencji stwierdzono, że „całość nie pozbawiona akcentów humorystycznych, zawiera bardzo niebezpieczne wskazania dla rodziców katolickich i kleru”³⁵.

Obszarem szczególnie drażliwym dla władz komunistycznych był światopogląd, sprawy społeczne czy też publicznie stawiane tezy o prowadzeniu walki z Kościołem. Nie akceptowano jakichkolwiek otwartych pojedynków z Kościołem katolickim na tej płaszczyźnie. Do zdecydowanej ingerencji cenzury zielonogórskiej doszło w przypadku artykułu pt. *Inteligencja* zgłoszonego do publikacji w nr. 4–5 (kwiecień–maj) GWK z 1958 roku, który został w całości usunięty. Autor poruszał w nim takie zagadnienia jak: ateizm a Kościół; indyferentyzm narzędziem; nacisk osłoniiony; Wielka Nowenna Narodu przed Milenium³⁶. Z tego zakresu tematycznego ocenzurowany został także artykuł ks. Karola Milika pt. *Życie w lasce uświęcającej* opublikowany w nr. 7 (lipiec) GWK z 1958 roku, z którego usunięto fragment: „Były w Polsce czasy, że i robotnik i chłop patrzeli na swe spracowane ręce jako na spracowane dla Boga i dobrze by było, by to widzenie znów było powszechnie żywe. Urósłby człowiek i podniosłoby się jego dostojęstwo, gdyby dojrzał w obsługiwanej przez siebie fabrycznej czy rolniczej maszynie syntezę Bożych sił twórczych, a w sobie samym twórcę, współpracującego ze Stwórcą. Procesy produkcyjne dawałyby więcej radości, płynące ze zrozumienia sensu swego istnienia i działania i z poczucia wewnętrznej harmonii, podporządkowującej poryw namiętności rozumowi i woli, a rozum i wolę poddającej pod Boży ster łaski”³⁷.

Praca w cenzurze nasycała wiele problemów zwłaszcza na linii lokalne komórki a GUKPPiW. Przykładem jest pismo Naczelnika Wojewódzkiego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Zielonej Górze do Wydziału Wyznań GUKPPiW w Warszawie z 16 kwietnia 1959 roku o następującej treści: „W załączeniu przesyłam marcowy numer «Gorzowskich Wiadomości Kościelnych», który obecnie jest drukowany przez Zakłady Graficzne G.Z.P.T. w Gorzowie Wlkp. Na stronie 131 (wiersz 11 od dołu) zostało umieszczone zdanie, które winno być wyingerowane. Przeoczenie to jest wynikiem pewnego nieporozumienia przy uzgadnianiu skreśleń w tekście z wydziałem wyznań G.U.K.P. Tak z naszej strony sformułowanie to było w celu wyingerowania zaznaczone, jak i stanowisko G.U.K.P. było analogiczne (co zostało później potwierdzone pismem G.U.K.P. Nr DPR 380/59 z dnia 12 marca br.). Jednakowoż przy uzgadnianiu ingerencji drogą telefoniczną zwrot ten został niewyraźnie zaznaczony ołówkiem tak, że przy osta-

35 APZG, Delegatura Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Zielonej Górze, *Materiały wyznaniowe 1957–1959*, sygn. 163, 143–146.

36 APZG, Delegatura Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Zielonej Górze, *Materiały wyznaniowe 1957–1959*, sygn. 163, 97–99.

37 APZG, Delegatura Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Zielonej Górze, *Materiały wyznaniowe 1957–1959*, sygn. 163, 130.

tecznym wykreślaniu ingerowanych zwrotów sformułowanie to nie zostało wykreślone. Wszystkie inne uzgodnione z G.U.K.P. ingerencje zostały dokonane”³⁸.

Zakończenie

Po sfałszowanych wyborach do sejmu w styczniu 1947 roku oraz wyeliminowaniu z życia publicznego legalnej opozycji politycznej Kościół katolicki pozostał ostatnim bastionem wolnego słowa. Reżim komunistyczny nie zamierzał tego faktu zaakceptować. Władza zaangażowała wszystkie dostępne instytucje do walki z Kościołem, a w ostateczności do jego unicestwienia. Jedną z takich instytucji był Urząd Kontroli Prasy Publikacji i Widowisk. Jego zadaniem było blokowanie czy wyciszanie głosu Kościoła i jego kapłanów, także w formie pisanej.

Urzędowy organ prasowy kurii gorzowskiej wydawany od września 1945 roku miał docierać do kapłanów pracujących na obszarze 1/7 kraju. Była to nieoceniona pomoc duszpasterska oraz źródło bieżących informacji o życiu Kościoła gorzowskiego. Od 1957 roku ukazywał się on pod nazwą *Gorzowskie Wiadomości Kościelne*. Według zamierzeń komunistów miało to być filtrowane źródło informacji, które pomoże osłabić aktywność duszpasterską księży. Tego celu władze nie osiągnęły.

W zasobie Archiwum Państwowego w Zielonej Górze znajduje się zespół Delegatury GUKPPiW w Zielonej Górze. Niestety przejęte przez archiwum materiały są zdekompletowane, podobnie jak większość dokumentów pochodzących z czasów PRL. Autor, prowadząc kwerendę do artykułu jedynie w czterech teczkach z całego zespołu, odnalazł informacje dotyczące ingerencji cenzury w działalność wydawniczą GWK z lat 1957–1964. Z tego jedna teczka zawiera komplet numerów czasopisma. Praktycznie wykorzystano tylko dwie teuczki dla pokazania procesu cenzurowania publikacji w poszczególnych numerach z lat 1957–1959. Niemniej autor ma nadzieję, że pozyskane wiadomości wystarczą, aby dać zarys problemu.

Bibliografia

Archiwum Państwowe w Zielonej Górze. Delegatura Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk. Inwentarz zespołu, sygn. 5, 7, 10, 25, 160, 163.

„Cenzura – narzędzie w rękach władz PRL”. Dostęp 10.09.2019. <http://polskieradio.pl/39/1240/Artykul/877147,Cenzura---narzedzie-w-rekach-wladzy-PRL>.

„Cenzura”. W: *Słownik wyrazów obcych*, red. Elżbieta Sobol, 163. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2003.

Dziennik Ustaw RP z 1946 nr 34, poz. 210.

Dziennik Ustaw RP z 1950 nr 28, poz. 255.

³⁸ APZG, Delegatura Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Zielonej Górze, *Materiały wyznaczeniowe 1957–1959*, sygn. 163, 254.

- Klaffkowski, Aleksander. *Umowa poczdamska z dnia 2 VIII 1945 r. Podstawy prawne likwidacji skutków wojny polsko-niemieckiej z lat 1939–1945*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1985.
- Konieczny, Jerzy. „«Ecclesiastica» – pismo urzędowe diecezji zielonogórsko-gorzowskiej. Nota wyjaśniająca”. W: *Księga pamiątkowa. 50-lecie organizacji Kościoła katolickiego na Ziemi Lubuskiej, Pomorzu Zachodnim i Północnym (1945–1995)*, red. Paweł Socha. Zielona Góra–Gorzów Wielkopolski: Wydawnictwo Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej, 1998.
- Śmierchalski-Wachocz, Dariusz. *Partia komunistyczna wobec Kościoła i przejawów wiary katolickiej w swoich szeregach. Na przykładzie Środkowego Nadodrza w latach 1945–1989*. Ząbki: Wydawnictwo Apostolicum, 2007.
- Testimoni della fede. Esperienze personali e cellettive dei cattolici in Europa centro-orientale sotto il regime comunista*, a cura di Jan Mikrut. Verona: Il Segno dei Gabrielli editori, 2017.
- Wejman, Grzegorz. *Organizacja Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945–1972*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2007.
- Zieliński, Zygmunt. *Kościół w Polsce 1944–2002*. Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne Polwen, 2003.